

Докукіна Олена
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
вчений секретар ІПВ НАПН України

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Статтю присвячено проблемі взаємодії школи і сім'ї як фактора формування національно-культурної ідентичності підлітків. Проаналізовано процеси та явища, які негативно позначаються на формуванні національно-культурної ідентичності, схарактеризовано сутність, визначено специфіку та функції взаємодії школи і сім'ї у формуванні національно-культурної ідентичності підлітків

Ключові слова: взаємодія школи і сім'ї, національно-культурна ідентичність, суб'єкти виховання, підлітки

Становлення України на пострадянському просторі, як держави, в якій інтенсивно розвивається національно-громадянське суспільство, вимагає створення умов для формування у підростаючого покоління моральних якостей та почуття приналежності до української нації і української культури, спільної відповідальності за долю України. Серед них найважливіше місце займає особистісна національно-культурна ідентичність, завдяки якій людина спроможна давати відповідь на виклики, перед якими стоїть наша країна: «відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації, зростання ролі власної причетності і відповідальності за долю України» [1, с. 24].

Агресія Росії і військові дії на сході України збурили суспільство і на поверхню вийшли суперечності, які досі були приховані під шаром повсякденного побуту і які вимагають негайного вирішення. Передусім виникло невідкладне завдання створення критичної маси національно налаштованих громадян для надання характеру безповоротності процесу розвою України як незалежної, самостійної держави, спроможної достойно існувати серед інших.

Це завдання як раз і вирішується шляхом формуванням у молоді, зокрема у підлітків, національно-культурної ідентичності. Серед багатьох

умов і факторів, які зумовлюють процес формування у підлітків національно-культурної ідентичності, значне місце займає аспект, якому останнім часом не приділяють належної уваги, а саме взаємодії школи і сім'ї, хоча ці соціальні інституції є найважливішими у вихованні підростаючого покоління.

Метою статті є висвітлення взаємодії сім'ї і школи як фактора формування національно-культурної ідентичності підлітків.

Негативним явищем шкільної освіти передвоєнних років стало звуження значною частиною вчителів своїх функцій та зменшення їхньої уваги до виховної складової єдиного навчально-виховного процесу. Формалізований, декларативний характер виховання у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах зумовив акцентування на навчальному процесі, додержанні дітьми у школі зовнішньої дисципліни, матеріальній допомозі сім'ї школі. Обмеженість виховної діяльності, особливо спрямованої на патріотичне виховання та формування національно-культурної ідентичності, призвело до ще глибшого розмежування між патріотично налаштованими батьками і тими, які байдуже або вороже ставилися до розбудови української держави зі ствердженням національної першості по всіх суспільних напрямках. Це, в свою чергу, продовжило існування думки про вторинність і меншовартісність всього українського – мови, культури та ін., зорієнтованість на цінності інших держав, виникнення і поширення сепаратизму.

Упущення у формуванні національно-культурної ідентичності зростаючої особистості об'єктивно викликані ще й професійною зайнятістю батьків, намаганням родини вижити у складних соціальних умовах, відірваністю певної частини батьків від народного ґрунту (поганим знанням українських традицій, історії), прямим бажанням перекласти функції виховання дитини на навчальний заклад та ін.

Водночас, саме сім'я відіграє провідну роль у формуванні національно-культурної ідентичності дитини, оскільки первинні уявлення дитини про

себе як особистість, основи світогляду, ставлення до себе та до інших, моральні цінності закладаються в сімейному середовищі. В родині дитина опановує рідну мову, отримує уявлення про власну етнічну та культурну приналежність, набуває знань про інші народи й етноси, шляхи співіснування в міжнаціональному просторі. Як первинна форма спільності людей, сім'я найбільш безпосередньо поєднує в собі індивідуальне і колективне начало, є першим джерелом соціальних ідеалів і критеріїв співжиття серед розмаїття культур у суспільстві.

Формування національно-культурної ідентичності підлітка, як і становлення особистості дитини в цілому, прямо залежать від змістового наповнення та співіснування сім'ї у характерному для України полікультурному соціумі. Слід зважати на те, що батьки виступають носіями цілком конкретних національних і суспільних ідеалів, які трансформуються у свідомості дітей життєвими меседжами. Це відбувається, якщо дитина цілком довіряє батькам, розуміє і сприймає їх переконання та спосіб життя. Тому сімейне середовище, спілкування і взаємодія дитини з батьками є передумовою ефективного формування її національно-культурної ідентичності.

Просторові і часові значення життєдіяльності підлітка значним чином вибудовуються під контексти, створювані сім'єю і школою, їх взаємодією. Взаємодія як філософська категорія відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого [5, с.82]. Про взаємодію як реальне явище можна говорити тільки тоді, коли існують наступні ознаки: «взаємозалежний обмін діями; система взаємно обумовлених індивідуальних дій суб'єктів, спрямованих на реалізацію їх спільної діяльності, пов'язаних причинною залежністю, за якою поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших...» [6, с. 62].

Взаємодія між школою і сім'єю, педагогами і батьками, дорослими і підлітками, яка насичується специфічним змістом, спрямованим на

відтворення історичної правди, пам'яті, пропагування національних ідеалів, національної гідності, національної самосвідомості й патріотизму, яка реалізовується доцільними й відповідними формами роботи, виступає інтегруючим фактором процесу формування національно-культурної ідентичності підлітків.

Кожна зі сторін взаємодії у процесі формування національно-культурної ідентичності підлітків своїми специфічними засобами допомагає іншій найбільш повноцінно реалізовувати свої можливості, що не тільки збагачує виховний потенціал кожного суб'єкта виховання, а й забезпечує найкраще використання специфічних особливостей один одного в єдиному виховному процесі. Підвищуючи виховний потенціал сім'ї, школа забезпечує міцну основу своєї роботи у визначеному напрямі.

Виховний потенціал сім'ї, на думку Т.М. Демиденко, є тим внутрішнім ресурсом, який створює резерви для родинного виховання. Цей виховний потенціал включає наступні компоненти: виховну діяльність батьків; виховне середовище родини, яке створюється способом її життєдіяльності; різноманітні види діяльності родини, переважно побутова праця, до якої залучаються діти. Особливістю визначених компонентів є те, що частина з них змінюється на трьох рівнях: історичному, пов'язаному з соціально-економічними й культурними змінами в суспільстві та їх впливом на структуру, функції родини, особливості стосунків між родичами, а відповідно на процес родинного виховання; національному, що відображає трансляцію родинних традицій, звичаїв через призму національних і релігійних цінностей, надаючи виховному процесу національно-самобутнього характеру; індивідуальному, за яким враховуються вікові особливості дітей, батьківський досвід виховання, що створює своєрідність виховного процесу в конкретній родині [2, с. 48].

У найбільш загальному вигляді структура педагогічної взаємодії за етапами її проходження, має наступні елементи: усвідомлення проблеми і

мети; сприйняття партнера із взаємодії; прийняття рішення; акти комунікативної діяльності і поведінки [3, с. 20].

Конкретизуючи таку структуру, процес взаємодії школи і сім'ї у формуванні національно-культурної ідентичності підлітків можна розглядати таким чином:

- 1) Педагогічна діагностика сім'ї (готовність батьків до взаємодії з педагогами та підлітками у формуванні національно-культурної ідентичності останніх, вивчення національно-культурних особливостей родини, моральних переконань та ін.).
- 2) Визначення мети, завдань спільної діяльності педагогів та батьків у формуванні національно-культурної ідентичності підлітка в залежності від готовності батьків до цієї діяльності.
- 3) Планування спільної роботи з підвищення підготовленості батьків до формування національно-культурної ідентичності підлітків і стану її сформованості.
- 4) Реалізація різноманітних форм взаємодії школи і сім'ї з метою підвищення готовності батьків і рівня сформованості у підлітків національно-культурної ідентичності.
- 5) Контроль та облік спільної роботи (аналіз роботи з батьками, результатів формування національно-культурної ідентичності підлітків).
- 6) Стимулювання узгоджених та взаємозумовлених дій педагогів і батьків, батьків і дітей (обговорення позитивного досвіду застосування отриманих знань і вмінь у практиці, висунення найпідготовленіших батьків у групи радників, експертів, тренерів).
- 7) Корекція спільної діяльності (уточнення змісту, напрямів, форм роботи відповідно до реального стану підготовленості батьків і сформованості національно-культурної ідентичності підлітків).

У педагогічній взаємодії, побудованій таким чином, утворюється певна цілісність, існування якої неможливо без розподілу функцій [4, с.124]. Функції взаємодії визначені тим, що досягнення спільної мети можливо тільки спільними діями. Ці функції ґрунтуються на взаємному врахуванні можливостей, що сприяють взаємодії, взаємній згоді і домовленості на єдине

керування, яке, з одного боку, хоча й обмежує свободу дій кожного, але, з іншого, надає можливість для більш повної участі в спільній справі.

Таким чином, взаємодія сім'ї і школи є важливим фактором формування національно-культурної ідентичності підлітків, що забезпечує ефективність виховання у сучасних умовах з використанням сильних сторін цих соціальних інститутів.

Література:

1. Бех І.Д., Журба К.О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. – Гірська школа Українських Карпат. – 2017. – № 16. – С.24 – 33.
2. Демиденко Т.М. Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини [Текст]/ Т.М.Демиденко // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Вип. 21. – С. 47 – 49. – Бібліогр.: с. 49. (назви).
3. Лийметс Х.Й. О месте категории «взаимодействия в педагогике» / Взаимодействие коллектива и личности. – Таллин: ТПИ., 1979. – 223 с.
4. Обозов Н.Н. Психология малых групп и коллективов /Социальная психология / Под ред.. Е.С.Кузьмина, В.Е.Семенова. – Л.: Издательство ЛГУ, 1979. – с. 120-138.
5. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
6. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексеенко. – Вінниця: Планер. – 2009. – 542 с.